В. А. ФЯДОСІК, д. г. н., прафесар БДУ

БЕЛАРУСКАЯ МЕДЫЯВІСТЫКА

У гэтым дакладзе разглядаецца гісторыя беларускай медыявістыкі ў вузкім значэнні тэрміна «медыявістыка», а менавіта як гістарычнай дысцыпліны, якая вывучае гісторыю заходнееўрапейскага сярэднявечча і Візантыі. Па-за рамкамі застаюцца дасягненні беларускай арыенталістыкі, славістыкі ў вывучэнні сярэдневяковай гісторыі (а зроблена ў гэтых напрамках было нямала). Сярэднявечча Заходняй Еўропы рзглядаецца ў агульнапрынятых храналагічных рамках: канец V ст.–XV ст., хаця нямала высілкаў беларускіх медыявістаў было пакладзена на вывучэнне заходнееўрапейскай гісторыі XVI–першай паловы XVII ст., якія па савецкай марксісцкай перыядызацыі адносіліся да позняга сярэднявечча.

Цікавасць да праблем мінулай сярэдневяковай гісторыі існавала ў Беларусі яшчэ ў часы самога сярэднявечча. Асабліва прывабнай у той час была гісторыя Візантыі. Папулярнымі былі творы візантыйскіх гісторыкаў: «Сусветная гісторыя» Іаана Малалы (VI ст.), «Кароткая гісторыя» Георгія Амартала (IX ст.). Гістарычныя звесткі аб Візантыі змяшчаліся ў «Хаджэнні дзяка Ігнація Смальняніна ў Царгарад і Іерусалім», напісанным смаленскім дзякам Ігнаціем у канцы XIV–пачатку XV ст.

Сярэдневяковая гісторыя Заходняй Еўропы выкладалася ў першай частцы вялікай кампіляцыйнай гістарычнай працы «Вялікая хроніка», створанай у XVII ст. Крыніцай для яе паслужыла «Хроніка ўсяго свету» польскага гісторыка М. Бельскага (XVI ст.), папулярная на Беларусі. На беларускую мову была перакладзена «Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсяе Русі» М. Стрыйкоўскага, дзе гісторыя сярэднявечча іншых краін асвятлялася ў сувязі са знешняй палітыкай Польшчы і Вялікага княства Літоўскага.

На Беларусі да XX ст. не склалася свая нацыянальная навуковая школа медыявістыкі. Адной з прычын таму была адсутнасць адпаведнага навуковага цэнтра. Медыявістыка існавала, галоўным чынам, як частка вучэбнага курса ўсеагульнай гісторыі (з XVIII ст.). У такім выглядзе яна выкладалася ў сярэдніх навучальных установах. Выву-

чалася яна і ў нядоўга праіснаваўшай (з 1813 па 1820 г.) Полацкай езуіцкай акадэміі з правамі універсітэта. На высокім узроўні выкладалася гісторыя сярэдніх вякоў у Віленскім універсітэце, дзе ў канцы XVIII ст. была створана кафедра ўсеагульнай гісторыі. Лекцыі чыталі Т. Гусажэўскі, І. Лялевель, І. Анацэвіч. Прычым Т. Гусажэўскі ўключыў у свой курс не толькі гісторыю Еўропы, а і краін Усходу.

Некалькі разоў перавыдавалася праца ўраджэнца Беларусі Ф. Папроцкага «Еўропа са старажытнейшых часоў» (першае выданне — у 1756 г.). Сістэмнасцю выкладання вылучаліся падручнік для школ і «Нарыс ўсеагульнай гісторыі», створаныя ў сярэдзіне XIX ст. выкладчыкам Віленскага шляхецкага інстытута А. Здановічам, ураджэнцам Міншчыны. Належнае месца ў гэтых падручніках займала гісторыя сярэднявечча. І ўсё ж трэба адзначыць, што калі беларускія вучоныя XIX ст. дасягнулі значных поспехаў у галінах антыказнаўства, арыенталістыкі, то спецыяльных даследаванняў па праблемах медыявістыкі яны не вялі.

У XX ст. навуковым цэнтрам беларускіх медыявістаў стаў Беларускі дзяржаўны універсітэт, заснаваны ў 1921 г. У 1934 г. у ім была створана кафедра гісторыі сярэдніх вякоў (з сярэдзіны 60-х гадоў — кафедра гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў). Шэраг медыявістаў працавала і працуе на кафедрах усеагульнай гісторыі іншых ВНУ Беларусі. Ля пачаткаў беларускай савецкай медыявістыкі стаяў Уладзімір Мікалаевіч Перцаў (1877–1960 гг.). Ён нарадзіўся ў г. Курску (Расія), скончыў Маскоўскі універсітэт і быў пакінуты там працаваць. З утварэннем БДУ стаў адным з першых яго прафесараў, і ў 1934 г. узначаліў кафедру гісторыі сярэдніх вякоў. Ён даследаваў розныя праблемы гісторыі сярэднявечча: абшчынную ўласнасць на зямлю ў старажытных германцаў, гісторыю каталіцкай царквы, пачаткі італьянскага гуманізму, гісторыю Тэўтонскага ордэна. Найбольш пільна ён даследаваў гісторыю старажытнай Прусіі, барацьбу прусаў з нямецкімі захопнікамі. Даследчык шмат зрабіў для асвятлення сацыяльнага і эканамічнага жыцця прусаў, іх рэлігіі і культуры. Ужо з пачатку 20-х гадоў У.М. Перцаў у сваіх работах карыстаўся марксісцкай метадалогіяй, асабліва гэта адчувалася ў яго гістарыяграфічных працах па «буржуазнай медыявістыцы». На жаль, ён вымушаны быў толькі далікатна канстатаваць адзін з галоўных хібаў марксісцкай гістарычнай навукі, калі не ўсе перыяды гісторыі лічыліся метадалагічна раўназначнымі, а сярэднявечча разам з папярэднімі эпохамі разглядалася як «перадгісторыя».

Такі падыход згубна адбіўся на развіцці медыявістыкі ў БССР. Даследаванні па замежнаму сярэднявеччу лічыліся «неактуальнымі», іх цяжка было надрукаваць, да таго ж існавала і ідэалагічная цэнзура за праблематыкай такіх даследаванняў. Праблематыка і вывады даследчыкаў былі павінны адпавядаць рамкам і духу марксісцкага вучэння.

Разнастайным даследчыкам быў прафесар БДУ, доктар гістарычных і філасофскіх навук Гілер Маркавіч Ліўшыц (1909–1983 гг.), які з 1944 г. працаваў на кафедры гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Ён — аўтар каля 30 манаграфій, шматлікіх навуковых артыкулаў. Найбольш значныя працы Г.М. Ліўшыца прысвечаны праблемам антыказнаўства, але належнае месца ў яго навуковай спадчыне займае і даследаванне праблем медыявістыкі.

Шмат увагі Г.М. Ліўшыц надаў даследаванню гісторыі каталіцкай царквы ў сярэднявеччы з атэістычных пазіцый. На аналізе вялікай колькасці першакрыніц (што наогул характэрна для гістарычных прац гэтага даследчыка) пабудавана яго манаграфія «Свабодамыснасць і атэізм у старажытнасці і сярэднія вякі» (1973 г.). Па сутнасці гэта не толькі даследаванне светапогляду буйных мысліцеляў сярэднявечча (а гэта не толькі Пётр Абеляр, Арнольд Брэшыянскі, а і Іаан Скот Эрыугена, Фама Аквінскі і г.д.), але і шырокая панарама развіцця еўрапейскай культуры і навукі ў той час. Можна зазначыць, што прафесар Г.М. Ліўшыц быў у БССР адзіным медыявістам, які даследаваў не толькі еўрапейскае, але і ўсходняе сярэднявечча.

З 1974 па 1986 г. працаваў на кафедры гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў БДУ доктар гістарычных навук Юрый Яўгеньевіч Івонін. У цэнтры яго навуковых інтарэсаў былі праблемы міжнародных адносін у Еўропе канца XV–пачатку XVII ст., гісторыя Англіі і Свяшчэннай Рымскай імперыі таго часу. Італьянскія войны 1494–1559 гг. даследчык разглядаў не як рэгіянальны, а як першы агульнаеўрапейскі канфлікт.

Вострую палеміку сярод гісторыкаў Беларусі і СССР выклікалі ў «застойныя часы» манаграфіі прафесара кафедры ўсеагульнай гісторыі Мінскага педагагічнага інстытута (зараз БДПУ) Веры Іванаўны Гарамыкінай, якая выступіла з уласнымі арагінальнымі канцэпцыямі па шэрагу кардынальных праблем медыявістыкі. Яе вывады рэзка разыходзіліся з пануючымі тады ў савецкай гісторыі сярэднявечча поглядамі. Галоўная праблематыка медыявістычных даследаванняў В.І. Гарамыкінай — пытанні генезісу феадалізму ў Еўропе і сацыяльна-

эканамічны, палітычны лад варварскіх каралеўстваў. У сваіх публікацыях канца 60-х–пачатку 90-х гадоў даследчыца, шырока выкарыстоўваючы матэрыялы першакрыніц па гісторыі франкаў, вестготаў, бургундаў, Скандынавіі, старажытнай Русі абгрунтавала, што раннія сярэдневяковыя дзяржавы былі не раннефеадальнымі, а рабаўладальніцкімі. На гэтай «абшчынна-рабаўладальніцкай стадыі» грамадства мела саслоўна-класавую структуру: клас-саслоў'е рабаўладальнікаў, клас-саслоў'е вольных абшчыннікаў, якія забяспечвалі сябе ўласнай працай, і клас-саслоў'е несвабодных, галоўнае месца сярод якіх займалі рабы. Раздрабленне абшчыннай зямельнай уласнасці выклікала з'яўленне буйных землеуладальнікаў і разораных абшчыннікаў. Узмацнілася сацыяльная барацьба, і паўстанні франкскіх сялян VIII–IX ст., паўстанні 1024–1113 гг. на Русі, на думку В.І. Гарамыкінай, сведчылі аб тым, што тады адбывалася сацыяльная рэвалюцыя, якая завяршылася пераходам да феадальнай стадыі развіцця.

Пытанні гісторыі сярэдневяковай Чэхіі, пачатку Вялікіх геаграфічных адкрыццяў даследавала дацэнт Н.А. Гусакова, французскага гуманізму — кандыдат гістарычных навук Р.А. Смольскі.

У сучасны момант беларуская медыявістыка з'яўляецца універсітэцкай навукай у літаральным сэнсе. Медыявістычныя праблемы даследуюцца на кафедрах гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў БДУ і на кафедрах усеагульнай гісторыі іншых універсітэтаў Беларусі. У Акадэміі Беларусі, на жаль, да гэтага часу не створаны медыявістычны навуковы цэнтр. Зараз беларуская медыявістыка вызначаецца шырокім спектрам даследаванняў, разнастайнасцю метадалагічных падыходаў. Праўда, магчымасці яе абмяжоўваюцца невялікай колькасцю адпаведных навуковых кадраў. Гісторыю каталіцкай царквы, ерасяў даследуе прафесар В.А. Фядосік (БДУ), духоўную культуру, ментальнасць раннясярэднявечнага грамадства, сярэдневяковыя канцэпцыі гісторыкаў дацэнт І.А. Еўтухоў (БДУ), гісторыю Візантыі і Польшчы, Адраджэнне — дацэнт Л.П. Сушкевіч (БДУ), сярэдневяковы быт — дацэнт А.Дз. Смірнова (БДУ), сярэдневяковую гісторыю Брытаніі — кандыдат гістарычных навук А.І. Малюгін (БДПУ), франкскай дзяржавы — кандыдат гістарычных навук А.М. Сурта (БДПУ). Праблемы сацыяльна-эканамічных адносін у Цэнтральнай Еўропе даследуе прафесар Я.Г. Рыер (Магілёўскі дзяржаўны універсітэт), праблемы метадалогіі медыявістыкі, гістарыяграфіі гісторыі сярэдніх вякоў вывучае прафесар А.М. Нечухрын (Гродзенскі дзяржаўны універсітэт).

Медыявістамі БДУ падрыхтаваны першыя беларускія падручнікі па гісторыі сярэдніх вякоў для школ. Падрыхтаваны і «Курс лекцый па гісторыі сярэдніх вякоў» для ВНУ Беларусі. Пакуль здадзена ў выдавецтва яго першая частка, якая ахоплівае канец V–XIII стст. Спадзяемся, што гэтае выданне стане асновай для будучага падручніка па гісторыі сярэднявечча для студэнтаў-гісторыкаў Беларусі.